

Fullsatt i riksdagens första kammare något av de första åren på 1900-talet. Riksdagen bestod då fortfarande av idel herrar. Beslutet om landets första skogsvårdslag 1903 hade föregåtts av en debatt som pågått under flera tiotals år.
Bild: Stockholmskällan

Så växte beslutet om **Sveriges första skogsvårds**lag fram

Fram till mitten av 1800-talet var skogsbruket i Sverige helt oreglerat. Vid den tiden ökade efterfrågan på virke brant, sågverken steg fram som landets ledande näring och averkningarna i norra Sveriges orörda skogar tog fart. Insikten om skogens nationella värde väcktes och övergick snart i en oro för framtida virkesbrist. Från det de första tankarna om lagstadgad skogsvård fötts tog det ett halvt sekel innan de om-sattes i den berömda skogsvårdslagen av år 1903.

DET FÖRSTA FÖRSÖKET ATT PÅVERKA skogsägarna till en bättre skötsel var när staten år 1850 beslutade premiera skogsodling för att stimulera en bättre skogsvård. Premie utgick med 10 riksdaler banco per tunnland för godkänd plantering och plantvård, och 5 riksdaler per tunnland för fröträdställning med lyckad själv-sådd. Detta fick dock inget större genomslag, vilket gjorde att bland annat hushållningssällskapen sökte andra vägar för att med upplysning och lagar påverka skogsägarna.

Vid det sjätte allmänna lantbruksmötet, som år 1853 genomfördes i Lidköping, påtalade överjägmästaren och blivande chefen för skogsinstitutet, Gustaf Segerdahl, behovet av lagstiftning. Han hänvisade till andra länder, där man hade samma erfarenhet som i Sverige av enskilt skogsbruk, nämligen att en *"lössläppt privat skogshushållning orsakade skogarnas fullkomliga ödeläggelse"*.

I ett uttalande riktat till Kungl. Maj:t föreslog mötet att man borde förekomma vanvård och misshushållning av de enskilda skogarna. Det skulle ske genom att *"sprida upplysning och kännedom om en rätt bedriven skogsskötsel"* och genom lagstiftning, som föreskrev att skogsägaren efter averkning skulle handha skogsmarken så att *"den kunde inom högst tio år åter bli skogbärande samt att den uppväxande ungsbogen hölles fredad från betning"*.

Staten borde också anställa en *"fullt tillräcklig skogs- och jägerbetjäning som kunde mot lindrig ersättning biträda enskilde vid skogarnas indelning och skötsel"*.

SANNOLIKT VAR SEGERDAHL INSPIRERAD AV hur man i de tyska staterna skötte sina skogar. I Bayern hade man 1852 infört en skogsvårdslag som förbjöd skogsskövling och stadgade återväxtpfikt efter averkning. I Baden förbereddes en liknande lag.

Karl-Göran Enander är jägmästare och har en bakgrund som avdelningschef vid Skogsstyrelsen. Han promo-verades år 2006 till hedersdoktor vid SLU för sin forskning om skogsbruk och skogs-politik. Han har tidigare medverkat med flera artiklar i Skogshistoriska Sällskapetets årskrift, senast 2012 då han skrev om Skogsstyrelsens legendariske general-direktör Fredrik Ebeling.

Den här artikeln är ett sammandrag av några kapitel ur hans bok *Skogsbruk på samhällets villkor – skogsskötsel och skogspolitik under 150 år* som kom ut 2007.

Svagt intresse för skogsvård

Såväl bönder som bolag hade ett närmast obefintligt intresse för skogsvård. Systemet med avverkningsrätter gjorde att vare sig köpare eller säljare såg något värde i att sköta skogen. Det var också brist på bra förebilder och skogsforskningen befann sig ännu i sin linda. Dessutom var de ekonomiska incitamenten för skogsvård svaga.

Resultatet av hushållningssällskapens initiativ, samt en skrivelse i samma ärende från Rikets Ständer 1854, blev att man tillsatte en utredning – 1855 års skogskommitté. Denna presenterade ett förslag för det enskilda skogsbruket som bland annat innehöll en lag om obligatorisk återväxt. Som underlag hade kommittén troligen den första virkesbalansberäkning som genomförts i Sverige, utförd 1849 av Skogsinstitutets direktör Israel af Ström. Den gav besked om att det var brist på virke i Sverige.

Gustaf Segerdahl ansåg att det inte räckte med återväxtskyldighet för att bevara skogskapitalet. I en reservation till kommitténs förslag argumenterade han starkt för att de privata skogsägarna också skulle vara skyldiga att bibehålla ”*skogens grundmassa*”. Han ville således redan då få en uthållighetsprincip inskriven i den föreslagna lagen. Men där stannade frågan. Kungl. Maj:t hade betänkligheter mot förslaget till återväxtlag och förde det inte vidare till riksdagen.

Så här i efterhand kan man konstatera att Lantbruksmötets uttalande och skogskommitténs förslag i princip var identiskt med det som ledde fram till skogsvårdslagen 1903. Mognadstiden fram till beslutet om en nationell skogsvårdslag blev således nästan ett halvt sekel.

ETT RESULTAT AV 1855 ÅRS SKOGSKOMMITTÉ var beslutet om att ett nytt ämbetsverk för de statliga skogarna skulle inrättas. År 1859 startade Kungl. Skogsstyrelsen, som kom att spela en viktig roll i den skogspolitiska händelseutvecklingen. Förutom att förvalta statens skogar blev skogsstyrelsen även regeringens och riksdagens viktigaste remiss- och utredningsorgan i skogsfrågor.

Avslaget till trots var frågan om en återväxtlag för hela landets enskilda skogar ändå väckt. Kommittéförslaget låg till grund för den skogslag för Gotland som efter propåer från det gotländska landstinget antogs av riksdagen 1869. Lagen innebar återväxtpåbud efter avverkning och stadgade förbud mot avverkning för annat ändamål än till husbehov. Ansvaret för tillsynen lades på kommunalnämnderna.

Under hela den långa tid då lagkravet på återväxt efter avverkning diskuterades både i och utanför riksdagen fanns således en sådan lag på Gotland som åskådningsexempel.

ÅR 1870 KOM ÅTERIGEN EN FRAMSTÄLLNING till Kungl. Maj:t om en skogsvårdslag, denna gång från Kungl. Lantbruksakademien. Efter att ha samrått med hushållningssällskapen ansåg man att det behövdes en lag om skyldighet att bereda återväxt efter avverkning. Lagkontrollen, föreslog man, skulle utövas av en myndighet inom kommunen. Skogsstyrelsen tillstyrkte i princip en sådan lag, dock enbart för vissa län.

Det ledde fram till ett förslag om återväxtlag som lades fram år 1874. Riksdagens båda kamrar var positiva till förslaget, men oense om graden av sanktioner mot de skogsägare som inte följde den. Första kammaren ville ha enbart vitesmöjligheter. Andra kammaren ville förutom vite kunna utfärda avverkningsförbud. Förslaget föll – möjligen på grund av tidsbrist. Endast tre dagar återstod av årets riksdagssession när frågan behandlades.

Samma år antogs dock en annan lag av riksdagen, den så kallade

dimensionslagen för Norrbottens läns kustland. Alltså att bara träd överstigande en viss dimension fick avverkas. Då avgick finansministern, Carl Fredrik Waern. Han kunde inte acceptera ett sådant ingrepp i äganderätten som stod i strid med hans liberala grundsyn. Händelserna visar att ingrepp i äganderätten var kontroversiella vid den tidens liberala klimat.

UNDER 1890-TALET SKEDDE SEDAN ETT genombrott i frågan om skogslagstiftning. För tredje gången sedan seklets mitt rådde högkonjunktur i världsekonomin. Efterfrågan på trävaror var hög och skogsfrågorna kom åter i fokus. Liksom tidigare var det behovet av en skogsvårdslag, särskilt gällande återväxterna, som togs upp i ett flertal riksdagsmotioner. Även landstingen var aktiva och fyra av dem lade fram förslag till regionala lagar för sina respektive områden. För Jönköpings län och södra Kalmars län föreslogs återväxtlagar och för Västernorrlands och Jämtlands län, dimensionslagar.

Domänstyrelsen kom med ett eget förslag 1895. Verket kunde nu tänka sig en skogsvårdslag för det enskilda skogsbruket i hela landet, utom för de delar där det redan fanns regionala lagar. Man ville också ha lagbestämmelser som skyddade ungskogar mot skövling. Motivet var att det från och med 1885, vid sidan av sågverk också fanns massabruk som främst var intresserade av klenvirke. Detta hade redan börjat få förödande effekter på ungskogarna. Däremot föreslog man inte heller nu någon återväxtlag. Det skulle räcka med upplysning menade man.

Så här såg det ut i stora delar av de norrländska skogarna vid 1900-talets början sedan de under ett halvsekel varit utsatta för återkommande dimensionshuggningar. SLU Mediabank.

Interiörbilden från riksdagens andra kammare är tagen något av de första åren på 1900-talet. Stockholmskällan.

MED DEN OPINION SOM KOMMIT I DAGEN fann riksdagen år 1896 för gott att skriva till Kungl. Maj:t och begära en utredning. När denna utredning – 1896 års skogskommitté – startade var det svenska skogsbruket omgärdat av endast tre, regionala lagar:

- En återväxtlag och en dimensionslag för Gotland.
- Utsyningstvång för lappmarkerna i Västerbottens och Norrbottens län samt delar av Kopparbergs läns fjälltrakter.
- En dimensionslag för kustlandet i Norrbotten och Västerbotten.

UTSYNINGSTVÅNGET INNEBAR ATT de träd skogsägaren ville avverka till annat ändamål än till husbehov måste märkas ut av en statlig skogstjänsteman. Enligt dimensionslagarna förbjöds avverkning av barrträd som var klenare än vissa fastställda mått

I övriga Sverige fanns i stort sett inga inskränkningar alls i skogsägarnas rätt att disponera sina skogar. För skogsindustrin, vars snabba utbyggnad hade börjat omkring 1850, var det naturligtvis en stor fördel att skogsbruket var så oregerat. Det gjorde att skogstillgångarna kunde hanteras så gott som helt fritt.

DEN TEKNISKA UTVECKLINGEN rusade på i expressfart vid den här tiden. Med hjälp av ångteknik och järnvägar tog Sverige de första stegen från bondeland till industriland. Sågverksindustrin utvecklades starkt från och med 1840-talet och nådde en produktionsstopp på 1890-talet. Under perioden 1850–1872 femdubblades exporten av trävaror som kom att stå för hälften av Sveriges exportintäkter. Tillverkningen av pappersmassa tog fart på 1880-talet och hade även den en remarkabel produktionsökning. Mellan 1886 och 1895 sexdubblades exporten.

Denna snabbt växande skogsindustri såg till att bygga ut flottlederna och ta vara på de möjligheter som ångan skapade. Mellan åren 1860 och 1895 växte nätet av flottleder från 100 mil till 2 000 mil.

I skogsbruket var utvecklingen däremot mycket begränsad och inskränkte sig till att tvåmans stocksågar och timmersvansar ersatte yxorna i fällningsarbetet. Men det rådde ingen brist på arbetskraft. Virket kom fram och det var skogsarbetarna som betalade priset. De utförde det sannolikt hårdaste kroppsarbetet av alla i det dåtida Sverige och framlevde vintrarnas avverkningar i ytterst primitiva skogskojor.

Böndernas skogar var en nödvändig råvarubas för den expanderande skogsindustrin. Redan före 1850-talet började sågverksbolagen försäkra sig om virke genom att köpa avverkningsrätter i bondskogarna. Ofta gällde avtalen under så lång tid som 50 år. Man började också köpa upp hela hemman. Köparna låg långt före bönderna när det gällde att bedöma skogens värde, och kunde både kort- och långsiktigt göra förmånliga affärer. År 1889 infördes dock en lag som förkortade tiden för upplåtelse av avverkningsrätter till 20 år.

1896 ÅRS SKOGSKOMMITTÉ ansåg det rationellt att behålla möjligheterna att teckna avtal om avverkningsrätter, eftersom *”skogsköparen i allmänhet dels har lättare än jordägaren att anskaffa det rörliga kapital, som erfordras för att leja arbetskraft och anordna avverkning, utdrivning och flottning, dels jämväl känner trävarumarknadens ställning och i följd därav förstår aptera virket så, att det betingar högsta möjliga pris.”*

Riksdagens nya hus på Riddarholmen i Stockholm.

Det var säkert en rätt bedömning – men bara en sida av saken. Det fanns också nackdelar: *”Jordägaren är utestängd från förvaltning och vård av skogen. Innehavaren av avverkningsrätten har icke något intresse för hurudant skogens tillstånd blir efter det den i upplåtelsehandlingen stadgade tid utlupit”*.

Kommittén kompromissade och föreslog en förkortning av upplåtelse tiden för avverkningsrätt till 5 år. Detta kom också så småningom att bli riksdagens beslut år 1903.

DET GÅR INTE ATT BESKRIVA DEN HÄR perioden utan att också belysa den så kallade avvitringsens effekter för skogsnäringen. Avvittringen innebar en uppdelning av mark mellan kronan och enskilda ägare. Det handlade om att avgränsa byarna mot de stora arealer skogsmark som fanns utanför byns gränser. De nyttjades som allmänningar men som dock staten av hävd gjorde anspråk på. I södra Sverige hade tidigare bildats socken- och häradsallmänningar av sådana marker, men i norra Sverige återstod fortfarande mycket mark att ägobestämma.

Vid tilldelningen utgick man ifrån taxeringsenheten 1 mantal, det vill säga ett hemman, skulle ge bärgning åt en familj med tjänstefolk. Det blev ofta en mycket generös marktilldelning. Exempelvis tilldela-

Det första försöket att reglera skötseln av de svenska skogarna gjordes redan på 1850-talet och följdes sedan av flera. Men det dröjde till 1903 innan äntligen en lag kom på plats. Det var då en av de första skogsvårdslagarna i världen. Xylografin av gamla riksdagshuset på Riddarholmen utfördes 1871. Järnvägsmuseum.

des i genomsnitt följande arealer *duglig skogsmark* per mantal: I Hede socken omkring 8 000 hektar, i Ströms socken 6 500 hektar och i Haverö socken 9 400 hektar. Det utdelades också mark till nybyggen för att odla upp ödemarkerna.

Från 1850 fram till 1900 avsattes på detta sätt 7,7 miljoner hektar mark till bönderna. En avsevärd del av denna areal köptes därefter successivt upp av bolagen. År 1900 omfattade den bolagsägda marken 4,7 miljoner hektar.

Staten behöll omkring 4 miljoner hektar skogsmark som kunde ställas under regelrätt förvaltning. Därmed lades grunden till Domänverket – idag Sveaskog.

Skogskommittén kommenterade avvittringen i sin rapport 1899: *”I många fall har nog avvittringen främjat odlingens framträngande i ödemarkerna. Vid sidan därav har den dock i stor utsträckning givit skogsspekulationen medel i hand att göra sig till herre över betydande delar av kronomarkerna.”*

INTE OVÄNTAT FÖRESLOG 1896 ÅRS SKOGSKOMMITTÉ en skogsvårdsplan för det enskilda skogsbruket. Man rekommenderade också att skogsvårdsstyrelser skulle inrättas i varje län med uppgift att ansvara för lagtillsyn och upplysning.

Kommittén hade granskat de skogsvårdsplaner som fanns i andra länder och även de regionala lagarna i Sverige. Man fann att dimensionslagarna var till nackdel för både beståndsvården och återväxten: *”De kvarlämnade träden äro dels ej längre växtliga, dels mindre utvecklingsbara och till hinder för uppkomsten av nya livskraftiga plantor.”*

Man uttryckte sig också bekymrat över tillståndet i södra Sveriges skogar: *”Flertalet hemmansskogar likna mer eller mindre illa skötta hagmarker, där björk, asp, al m fl lövträd, som har förmågan att reproducera sig genom rot- och stubbskott bilda en stor del av de glesa bestånden.”*

Kommittén menade att den utbredda vanvården berodde på att skogsägarna hade kortsiktiga vinstintressen: *”Ty det ligger i människans natur att i mycket ringa grad låta sitt handlings sätt påverkas av utsikten till en vinst, som utfaller först efter en eller flera mansåldrar.”*

PROPOSITIONEN OM SKOGSLAGSTIFTNINGEN undertecknades av kronprinsen, den blivande Gustav V, den 16 februari 1903 på Kristiania slott, där konseljen hölls. (Sverige och Norge var då fortfarande i union.) Den kom sedan att följas av livliga diskussioner i både första och andra kammaren.

Theodor Odelberg, som var jordbruksminister, argumenterade kraftfullt för förslaget och talade om *”Den hejdlösa skogsskövling, som under årtal pågått, hotar att helt och hållet omintetgöra vårt skogskapital och att förvandla den ena trakten efter den andra av vårt land till ödemarker. Han förklarade att det kungliga förslaget till återväxtlag var ”det mest minimala man kan fordra” och att den ”ofantligt litet inskränker den enskildes dispositionsrätt.”* Odelberg fällde också det numera klassiska uttrycket om att: *”Det måste finnas bredvid lagen något organ, som övervakar densamma och som även kan väcka till liv ett intresse för skogen och lämna råd och upplysning, där detta behövs.”*

De avslutande röstningarna i riksdagens båda kamrar blev ett tydligt ja till den nya skogsvårdslagen. I andra kammaren utföll den avslutande röstningen med 168 ja- och 52 nej-röster och i första kammaren med 100 ja- och 25 nej-röster.

Den nya lagen trädde sedan i kraft den 1 januari 1905.

DÄREMOT BLEV DET ALDRIG NÅGON skrivning om uthålligt skogsbruk i skogsvårdslagen av år 1903, detta trots att frågan var uppe redan på 1850-talet och att många i riksdagen var medvetna om behovet av ett sådant skogsbrukssätt. Först 1923 hände något. När bestämmelsen om skydd för yngre skog då infördes, föreskrevs nämligen också att avverkning av äldre skog inte fick bedrivas så att fastigheten skulle lida brist på husbehovsvirke. För att hindra osund spekulation bestämdes 1938, att avverkning av äldre skog inte fick ske förrän efter fem år på nyförvärvade fastigheter. Men det dröjde ända till 1948, innan uthållighetsprincipen slogs fast i lagen. Skogens värde som sysselsättningsobjekt och råvarukälla för skogsindustrin ställde krav på en jämn avkastning. Detta hade nästan ett halvt sekel tidigare uttryckts av tongivande politiker som Karl Staaff och Carl Lindhagen. Dessutom, och som en skogshistoriens ironi, av Johan Andersson i Baggböle. ■